

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№2/2024, 58-63

УДК:

DOI: [10.52754/16948653_2024_2_7](https://doi.org/10.52754/16948653_2024_2_7)

**БОРБОРДУК АЗИЯ ӨЛКӨЛӨРҮНҮН ЭЛ АРАЛЫК САЯСИЙ ӨНҮГҮҮСҮНДӨГҮ
ТАШКЕНТ КЕЛИШИМИНИН АЛКАГЫНДАГЫ АСКЕРДИК-САЯСИЙ
КЫЗМАТТАШТЫК**

ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В РАМКАХ ТАШКЕНТСКОГО
СОГЛАШЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНО-ПОЛИТИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ СТРАН
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

MILITARY-POLITICAL COOPERATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE TASHKENT
AGREEMENT IN THE INTERNATIONAL POLITICAL DEVELOPMENT OF THE CENTRAL
ASIAN COUNTRIES

Эркебаев Элес Мизанович

Эркебаев Элес Мизанович

Erkebaev Eles Mizanovich

филос.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.филос.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

rkebaev@oshsu.kg

Анарбай уулу Абдумомун

Анарбай уулу Абдумомун

Anarbai uulu Abdumomun

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

БОРБОРДУК АЗИЯ ӨЛКӨЛӨРҮНҮН ЭЛ АРАЛЫК САЯСИЙ ӨНҮГҮҮСҮНДӨГҮ ТАШКЕНТ КЕЛИШИМИНИН АЛКАГЫНДАГЫ АСКЕРДИК-САЯСИЙ КЫЗМАТТАШТЫК

Аннотация

Бул макалада СССР кулагандан кийинки Борбордук Азия өлкөлөрүнүн саясий өнүгүүсүндөгү ташкент келишиминин орду жана ролу, мурдагы СССРдин бирдиктүү аскердик системасынын биротоло кыйрашы жана КМШ өлкөлөрүнүн ортосундагы аскердик кызматташтыктын кризиси тууралуу сөз болот.

Ачкыч сөздөр: Трансформация, СССР, келишим, кызматташтык, транзит, коопсуздук, стабилдүүлүк

*Военно-политическое сотрудничество в рамках
Ташкентского соглашения в международно-
политическом развитии стран Центральной Азии*

*Military-political cooperation within the framework of
the Tashkent Agreement in the international political
development of the Central Asian countries*

Аннотация

В данной статье говорится о месте и роли Ташкентского соглашения в политическом развитии стран Центральной Азии после распада СССР, окончательного распада единой военной системы бывшего СССР, кризиса военного сотрудничества стран СНГ.

Abstract

This article discusses the place and role of the Tashkent Agreement in the political development of the Central Asian countries after the collapse of the USSR, the final collapse of the unified military system of the former USSR, and the crisis of military cooperation among the CIS countries.

Ключевые слова: Трансформация, СССР, соглашение, сотрудничество, транзит, безопасность, стабильность

Keywords: Transformation, USSR, agreement, cooperation, transit, security, stability

Киришүү

1991-жылдын күзүндө башталган мурдагы СССРдин куралдуу күчтөрүнүн кулашы, ошол кезде КМШ түзүлүп жатканда СССРдин акыркы Коргоо министри Е.Шапошниковдун Советтик Куралдуу Күчтөрдү КМШнын Бириккен Куралдуу Күчтөрүнө (БКК) өзгөртүү концепциясын сунуш кылшы менен 5 жыл бою бирдиктүү коргонуу түзүмдөрүн жана системаларын бирдиктүү командачылыктын астында кармап туруу каралган жана КМШ мамлекеттерине бирдиктүү куралдуу күчтөрдү трансформациялоо аяктаганга чейин өз алдынча түзүүдөн баш тартуу сунушталган.

«Шапошников планы» бир катар көз карандысыз мамлекеттердин жетекчилигинен колдоо таппай, ишке ашкан эмес. Анын ордуна мурдагы СССРдин аскердик мейкиндигине бирдиктүү көзөмөлдү сактоо 1992-жылдын февраль айында бекитилген жалпы багыттагы күчтөрдүн концепциясынын негизинде камсыз кылынышы керек болчу. КМШнын сегиз мамлекети жана жалпы аскердик мурастын бир бөлүгүн айрым мамлекеттердин юрисдикциясына кыска мөөнөттө өткөрүп берүүнү жокко чыгарган жок.

Бирок, улуттук куралдуу күчтөрдүн түзүлүшү 1992-жылы жазга чейин эле башталган. Бул убакытка чейин союздук аскерлердин Башкы командчылыгынын функциялары да өзгөрүп, ал Советтик Армиянын иш жүзүндөгү бөлүмүнө башчылык кылып, ал негизинен 1993-жылы аяктаган.

Мурдагы СССРдин бирдиктүү аскердик системасынын биротоло кыйрашы КМШ өлкөлөрүнүн ортосундагы аскердик кызматташтыктын кризиси менен коштолгон. 1993-жылы август айындагы талкуулардан кийин Коргоо кеңешинин жыйынында КМШнын Башкы командачылыгын Аскердик кызматташтыкты координациялоо боюнча штаб кылып кайра түзүү боюнча сунуштар макулдашылды [4; 11].

Ошону менен бирге убактылуу коалициялык коргонуу күчтөрүн түзүү концепциясы макулдашылды. Аскердик кызматташтыктын тереңирээк формаларын талкуулоо кийинки мезгилге жылдырылды. КМШнын он эки мүчөсүнүн ичинен алтоо расмий түрдө көп тараптуу аскердик кызматташууга катышууда: Армения, Беларусь, Казакстан, Кыргызстан, Россия жана Тажикстан. Өз ара аракеттенүүнүн конкреттүү багыттарына мамлекеттин катышуусунун картинасы ого бетер дифференцияланган [1].

СССР кулагандан кийин Борбордук Азия жаңы геосаясий реалдуулуктардын аренасына айланды, анда эгемендүү беш мамлекет – Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан, Түркмөнстан жана Өзбекстан табигый каржы системасын жана тышкы саясий стратегияларын куруу процессин баштаган. Постсоветтик транзиттик коопсуздуктун жана жаңы чакырыктардын контекстинде бул өлкөлөр аймактын көңүл чордонунда болгон. Бул жаатта өз Борбордук Азия өлкөлөрү бул аймакка таасирин күчөтүүгө умтулган күчтөрдүн таасиринде калган [2; 8; 9; 10].

Борбордук Азия өлкөлөрүнүн ортосундагы аскердик-саясий кызматташтыкты аныктаган негизги документтердин бири 1992-жылдын 15-майында кол коюлган Ташкент келишими болгон. Бул келишимге Армения, Казакстан, Кыргызстан, Орусия, Тажикстан жана Өзбекстан кол коюшкан. Азербайжан келишимге 1993-жылдын 24-сентябрында, Грузия 1993-жылдын 9-сентябрында, Беларусь 1993-жылдын 31-декабрында кол койгон. Бул келишим жаңы эгемендүү мамлекетке экономиканы эффективдүү колдоого мүмкүндүк берүүчү жаңы жамааттык коопсуздук системасын түзүү процессинин башталышын камтыган [2].

Ташкент келишиминде бир нече ачкычтар болгон

1. Аймактык коопсуздук: Аймактык коопсуздук Борбор Азиядагы туруктуулуктун жана өнүгүүнүн маанилүү элементтеринин бири болуп саналат. Советтер Союзу орногондон кийин Борбордук Азиянын жаңы эгемендүү мамлекеттери саясий туруксуздук, этникалык кагылышуулар, глобалдык саясат жана экстремизм, трансулуттук кылмыштуулук сыяктуу бир катар олуттуу коопсуздук проблемаларына туш болушкан [3].

2. Өз ара ишенимди чыңдоо: Ар турдуу өлкөлөрдүн ортосундагы өз ара ишеним аскердик-са-ясий кызматташтыктын артыкчылыктарынын принциптуу фактору болуп саналат. Советтер Союзу түзүлгөндөн кийин пайда болгон көп жылдык туруксуздуктун жана коопсуздуктун жаңы чакырыктарынын шартында стабилдүүлүктүн ишенимдүүлүгү Борбордук Азияда тынчтыкты жана стабилдүүлүктү камсыз кылуунун зарыл шарты болуп калды [3].

- Биргелешкен аскердик машыгуулар:

- «Тынчтык миссиясы» жана башка көп улуттуу маневрлер сыяктуу эл аралык изилдөөлөрдү кармоочу тарабынан үзгүлтүксүз жүргүзүү, катышуучу өлкөлөрдүн куралдуу күчтөрүнүн ортосундагы өз ара аракеттенүүнү координациялоо.

- Биргелешкен машыгуулар күжүрмөн даярдыкты гана жогорулатпастан, ошондой эле эл аралык түзүмдөрдүн ортосунда ишеним жана кызматташтык атмосферасын түзүүдө [3].

- Бирдиктүү командалык түзүмдөрдү жана ыкчам штабдарды түзүү:

- Оперативдүү штабдарды жана оюнчулардын командалык структураларын түзүү аракеттерди жана алмашууларды жакшы координациялоого мүмкүндүк берет.

- Бул структура аскердик жана саясий лидерлердин ортосундагы үзгүлтүксүз өз ара аракеттенүү жана тажрыйба алмашуу үчүн аянтчаны түзөт [3].

3. Заманбап коркунучтарга каршы туруу: Борбордук Азия стратегиялык кризистик аймак катары, аларды зыянсыздандыруу үчүн координацияланган жана комплекстүү мамилени талап кылган көптөгөн заманбап коркунучтарга туш болууда. Советтер Союзу кулап, Борбор Азиядагы беш мамлекет (Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан, Түркмөнстан жана Өзбекстан) эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин, алар коопсуздукка чакырыктарга туш болушкан. Бул коркунучтарга терроризм жана экстремизм, трансулуттук кылмыштуулук, баңги аткезчилиги, кибер коркунучтар жана экологиялык коркунучтар кирет. Ааламдашуу жана өлкөнүн тышкы актерлорунун күчөшүнүн шартында аймак натыйжалуу коргоонун стратегияларын жана механизмдерин өзгөртүүдө [3].

1994-жылы КМШ өлкөлөрүнүн ортосундагы көп тараптуу аскердик кызматташтык негизинен 1992-жылы 15-майда Ташкентте кол коюлган Жамааттык коопсуздук келишиминин алкагында ишке ашат жана беш жылдык мөөнөткө 1994-жылы 20-апрелде күчүнө кирет. 1995-жылы ал БУУда катталган. 1999-жылдын 2-апрелинде Армения, Беларусь, Казакстан, Кыргызстан, Орусия жана Тажикстандын президенттери анын мөөнөтүн кийинки беш жылга узартуу боюнча протоколго кол коюшкан, бирок Азербайжан, Грузия жана Өзбекстан келишимди узартуудан баш тартышкан.

2006-жылдын 16-августунда Сочиде Өзбекстандын ЖККУга мүчөлүгүн калыбына келтирүү боюнча чечимге кол коюлган. 2012-жылдын декабрында Өзбекстан расмий түрдө Жамааттык коопсуздук келишим уюмуна мүчөлүгүн токтоткон. Учурда ЖККУда Армения, Беларусь, Казакстан, Кыргызстан, Россия жана Тажикстанды мүчө [2].

Негизинен келишим жамааттык коопсуздук системасын түзүүнү эмес, тышкы коркунучту ооздуктоо жана кайтаруу максатында коргонуу союзун түзүүнү караган

Анын 1-беренесинде мамлекеттер аралык мамилелерде күч колдонуудан же күч колдонуу коркунучунан баш тартууга жана өз ара жана башка мамлекеттер менен болгон бардык пикир келишпестиктерди тынчтык жол менен чечүүгө мамлекеттердин милдеттенмесин ырастайт.

Жобонун 2 - жана 4 - беренелеринде бир же бир нече катышуучу мамлекеттердин коопсуздугуна, аймактык бүтүндүгүнө жана суверенитетине коркунуч келип чыккан учурда же эл аралык тынчтыкка жана коопсуздукка коркунуч келип чыккан учурда, БУУнун Уставынын 51-беренесине ылайык Келишимге катышкан мамлекеттердин бирине сырттан каршы агрессия жасалган болсо өз ара жардам көрсөтүү боюнча милдеттенмелерди ишке ашырууда биргелешкен консультациялардын механизмин активдештирүү, жамааттык коргонуу укугун ишке ашыруу үчүн аскердик бири-бирине жардам берүү каралган.

Ушундай эле милдеттенмелер КМШнын Уставынын үчүнчү бөлүмүндө да камтылган. 1992-жылы ноябрда жана 1995-жылы февраль айында кабыл алынган КМШнын эки “аскердик доктринасынын” жоболору аларга дал келет

Келишим механизмдерин чыныгы институционалдаштыруу мурдагы СССРдин аскердик-саясий мейкиндиги бузулуп, али толук бүтө элек кезде ишке ашырылган. Жамааттык коопсуздук кеңешинин (ЖКК) биринчи жолу 1993-жылы декабрда жыйыны өткөн. Ошону менен бирге анын башкы катчысы да дайындалган. МКК Катчылыгы 1996-жылы октябрь айында ишин баштаган [5].

1995-жылы февраль жана май айларында Ташкент келишимине катышкан мамлекеттердин ортосундагы аскердик кызматташтыкты тереңдетүүнүн негизги багыттары жана Жамааттык коопсуздук концепциясын ишке ашыруу планынын негизги багыттары кабыл алынды. Бирок бул план эч качан толук аткарылган эмес.

Учурда Ташкент келишиминин алкагында конкреттүү кызматташуунун негизги багыттары аскердик-саясий чөйрөнү камтыйт; куралдуу күчтөрдү куруу, даярдоо жана пайдалануу, атап айтканда биргелешкен абадан коргонуу системасын түзүү; биргелешкен чек араны коргоо; аскердик-техникалык кызматташтык.

Бардык бул багыттар боюнча көп тараптуу кызматташтыкты түзүү алгачкы этапта турат жана көптөгөн кыйынчылыктарды, анын ичинде саясий жана финансылык кыйынчылыктарды башынан өткөрүүдө.

Колдонулган адабияттар

1. Белоруссия присоединилась к соглашению о КСОР ОДКБ: Бывший СССР: Lenta.ru 2 октября 2009 г.

2. Сведения о ратификации документов, принятых в рамках ОДКБ в 1991 – 2009 годах (действующих по состоянию на 1 января 2009 года). Исполнительный комитет ОДКБ.
3. Устав СНГ. Раздел II. Статья 7. Исполнительный комитет ОДКБ.
4. Боровой, В. Политика КНР в Центральной Азии в первой половине 1990-х гг. / В. Боровой // Журн. междунар. права и междунар. отношений. 2007. № 1. С. 54—57.
5. Воскресенский, А. Китайский и российский факторы в Центральной Азии: традиционные вызовы и новые возможности / А. Воскресенский, С. Лузянин // Северо-Восточная и Центральная Азия: динамика международных и межрегиональных взаимодействий: учеб. пособие / под ред. А. Д. Воскресенского; отв. сост. А. Д. Воскресенский, К. П. Боришполец. М.: МГУ; Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2004. С. 387—401.
6. Договор о коллективной безопасности (15 мая 1992 года, г.Ташкент) <https://cis.minsk.by/page/9866/dogovor-o-kollektivnoj-bezopasnosti-15-maa-1992-goda-gtaskent>
7. Организация антинатовского договора. Коммерсант (6 сентября 2008). Архивировано из первоисточника 28 августа 2011 г.
8. Даниярова, Г. М. Кыргыз Республикасынын Борбордук Азия мамлекеттери менен болгон интеграциялык процесстери / Г. М. Даниярова, К. А. Азизбек // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – No. 1-3. – P. 325-329. – EDN OSPFHU.
9. Акпарова, А. Т. Борбордук Азиянын улуттук-мамлекеттик делимитациясынын укуктук өбөлгөлөрү / А. Т. Акпарова, М. Жумабай Уулу // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2022. – No. 1. – P. 24-31. – DOI 10.52754/16948661_2022_1_3. – EDN LOUFRY.
10. Адылбек Уулу, Н. Интеграция государств Центральной Азии: на примере АСЕАН / Н. Адылбек Уулу, А. А. Асранкулова // Вопросы востоковедения. – 2024. – № 1. – С. 25-32. – DOI 10.52754/16948653_2024_1_3. – EDN BQJKZV.
11. Жоробекова, С. А. Культурный фактор в полиэтничном пространстве многоязычной Центральной Азии / С. А. Жоробекова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 3, № 4. – С. 36-42. – EDN PJFPMW.